

A falu jegyzője a XVIII-XIX. század fordulóján

„Hogy a' Notáriusok a' T/ekintetes és /N/emzetes/ Vármegye Rendeléseinek az ugy nevezett Currenseknek, igazgató Tiszt Urak által, a' községhez küldendő Parantsolatoknak el-olvasására, följegyzésére a' falurul falura küldetni szokott Leveleknek egygyik helyrül másakra leendő el-utasítására minden Helységekben szükségesek, kétség kívül való; ugyan azért minden nagyobb egy Helységek egyget, kisebbek pedig öszve-kaptsolva ketten fogadjanak egy- köteleességét értő Notáriusokat, az ott jelen lévő Birtokos Földes Urak, vagy azok, Tisztjeinek hozzá járulásokkal; kiknek azután vidékbeli Szolga-Bírák Urak munkáiknak nagyobb, vagy kisebb voltára nézve fizetéseiket ki szabják, meg-jegyeztetik itt az-is: ha tsak az illető Földes, és Birtokos Uraknak akarattyok hozzá nem fog járulni.” – így rendelkezik a vármegye 1806-ban a falusi jegyzőről.

A mai értelemben vett falujegyzői intézmény létrejöttét nem köthetjük sem meghatározott dátumhoz, sem helyhez. Az első törvény, amely a jegyzőről intézkedik csak 1836-ban jelent meg. IX. tc. „Jegyzőt pedig, ki jó erkölcsérül és ügyességirül ösmeretes, az illető község szabadon fogad.” Ugyanez a törvénycikkely a vármegye köteletségévé teszi arra felügyelni, hogy a községek jegyző nélkül ne maradjanak.

Jegyző alkalmazása a falvak számára mindeddig nem volt kötelező. Választása kizárólag a parasztközösség akarától függött. A XVIII. századot megelőzően a jobbágyközségekben a bírón és az esküdteken kívül más tisztviselőt nem ismerünk. Községi jegyzővel ebben az időben még nem találkozunk – kivéve az erdélyi szász falvakat –, ami azt mutatja, hogy az írásbeliség a közigazgatásnak eme legalsó szintjére még nem jutott el. A bírók és esküdtek pedig még a XVIII. század második felében sem tudtak írni. Az 1760-as években a zalai falvak előjáróinak mindössze 2,5 %-a tudta a saját nevét leírni. Ha a község igazgatásával kapcsolatban valamilyen írásbeli munka akadt, annak elvégzésére minden valószínűség szerint a falu papját kérték meg. Az erdélyi szász falvakban a jegyzői feladatokat hagyományosan az iskolamester végezte.

A falusi előjáróságon belüli ügyköröket lényegében a község ügyintézési, vezetési szükségletei alakították ki.

Mária Terézia, de még inkább II. József központosító törekvései katonai, adóügyi, igazságszolgáltatási és közigazgatási reformjai egyre újabb és újabb feladatokkal halmozták el a falvak vezetőségét is. A faluközösség belső ügyei mellett az adózók nyilvántartása, az adóbegyűjtés, az átvonuló katonaság elszállásolása, ellátása, katonai szállítások, újoncállítás, megyei és járási tisztek elszállásolása, fuvarozása, tilalmak betartásának ellenőrzése, szökött katonák, jobbágyok és minden „rosszféle” emberek üldözésének és elfogásának biztosítása egyre több és több teendő, munka elvégzését követelte meg. A megnövekedett feladattömeggel a falvak írástudatlan vezetői már nem voltak képesek megbirkózni. Mária Terézia 1772-ben elrendelte, hogy az adóösszeírásoknál, ha a bíró és esküdtei írni nem tudnának, megfelelő írástudó emberekről gondoskodjanak. Ez nyilván ösztönzően hatott a jegyzői intézmény általánossá válására. A falujegyző hatáskörét II. József 1786-ban körvonalazta. A jegyző köteletségévé tette, hogy a község ügyeiben a „tollat forgassa”, „könyörgő levelet” írjon a földesúrhoz, vagy a vármegyében akár az egész község, akár egyik vagy másik lakos ügyeiben, elkészítse a beküldendő jelentéseket, vezesse a község jegyzőkönyveit, abban minden rendeletet, folyó ügyet, peres ügyet beírjon és általában minden előforduló ügyben a rendtartás és a közérdek biztosításában közreműködjön.

Zalában 1811-ből ismerünk a jegyző feladataira vonatkozó feljegyzést.

A falu jegyzője ugyan nem tagja a falusi önkormányzatnak, de szaktudása révén bizonyára jelentős befolyása volt, a vármegyével és a földesúrral szemben gyakran védelmezte az őt alkalmazó közösséget. Ezt 1797-ben az erdélyi Főkormányzók egyenes a jegyzők köteletségévé teszi, mondván „közönségesszen pedig azt meggátolni igyekezzenek, netalántán az adózó nép szerfelett megterheltekké, avagy károsítottakké”.

Az adminisztrációs és érdekvédelmi feladata mellett amolyan mindenesnek is tekintették sok esetben a nótáriust. 1787-ben a Magyar Kurír egy német-magyar és deák szótárról ad hírt, kifejezve véleményét, hogy a megrendelők minden bizonnyal találnak olyanokat, „akik összeszedik a pénzt erre a könyvre városokon valamely könyvárúst, kalmárt avagy könyvkötőt, faluhelyen pedig nótáriust, aki ezen fáradságot” vállalja. Hoffmann Emmanuel 1833-ban Bécsben megjelenő A selyemtenyésztés módjának előadása a magyar földművelők számára című könyvét a magyarországi és erdélyi nótáriusoknak ajánlja, mondván: „a faluhelyeken erre nézve legtöbb a helybeli nótárius urak igyekezetétől és együttmunkálkodásuktól függ, kiknek egyedül van módjuk abban, hogy ezen regulákat időre időre, amikor csak együtt vannak a parasztok, nekik előadják és megvilágítsák”.

Zalában a XVIII. század utolsó évtizedei előtti időből gyakorlatilag nincsenek adataink a nótáriusokra vonatkozóan. A vármegyéhez érkező különböző panaszos, vagy kérvényező beadványokban ugyan időnként feltűnik a jegyző aláírása, korábban is, de viszonylag ritkán.

1789 januárjában Balassa Ferenc, a zágrábi kerületi főispán utasította a kerületéhez tartozó megyéket, hogy írják össze a területükön lévő falvakban működő bírókat és jegyzőket (a kerülethez tartozott Zalán kívül Varasd, Kőrös, Pozsega és Zágráb-Szeverin). Az összeírások mindenütt elkészültek, amiről Balassa egy összefoglaló jelentést készített az uralkodónak. E szerint kerületében az összes faluban van bíró, aki mellett néhány esküdt is működik, a lövői és muraközi járásban pedig jegyzők is működnek szép számmal, de például Kőrös megyében mindössze 2-3 faluban tartanak jegyzőt. Zágráb-Szeverin megyében egyáltalán nincs nótárius. Balassa javaslata: „megfelelő írástudó személyek hiányában a papokat rá kellene szorítani arra, hogy a jegyzői funkciót vállalják”. Zala a kerület megyéi közül összehasonlíthatatlanul a legjobb helyzetben volt. Az összeírás során a megyében 547 települést vettek alapul, s 83 %-ukban volt jegyző.

Járás	Jegyző		
	összes település	van	nincs
Muraközi	101	36	65
Szántói	82	75	7
Egerszegi	110	103	7
Tapolcai	74	74	-
Lövői	101	98	3
Kapornaki	79	68	11
Összes	547	454	93

A jegyzők személyére vonatkozóan nevükön kívül nem tartalmaz adatokat az összeírás. A lövői járás névsorából megállapítható, hogy a jegyzők közt szinte alig volt nemes. Számarányuk mindenképpen 20 % alatti volt. A kapornaki járásban a 25 faluban a helybéli, vagy a szomszéd falu tanítója látta el a jegyzői feladatokat. Ezzel szemben a lövői járásban mindössze 7 olyan település van, ahol a jegyző és a tanító ugyanaz a személy. Egy jegyző sok esetben nemcsak egy, esetenként három vagy ennél több faluban is dolgozott. A zsitkóci Deák Ferenc például 8, Seregén József pedig nem kevesebb mint 10 település „tollát vitte” (Lövői járás). A kapornaki járásban 8 olyan jegyző volt, aki 2-3, illetve 4 falu ügyeit intézte. A tapolcai járásban csak Takács Ferenc, Vassi Mihály és Pálfi János vállalta 2-2 község megbízatását.

Fizetésük a megválasztásukkor kialakult bér volt. Ez az esetek többségében pénz volt, de számos más példával is találkozunk. Néhány esetben ingyen szolgáltak. Érdekes, hogy a XVIII. század végén a jegyzők fizetése általában elmarad a bírótól. Ez a helyzet majd 2-3 évtized múlva ellenkező irányba fordul.

A jegyző fizetése	A bírónál		
	több	azonos	kevesebb
Tapolcai járás	20	17	37
Lövői járás	6	14	78
Egerszegi járás	30	48	35

A pénzbeli fizetség a település nagyságától és az alktutól függően nagy eltéréseket mutat.

	Kapornak	Muraköz	Eger járás	Tapolca	Szántó	Lövő
2 Ft-ot, vagy annál kevesebbet kap:	10	3	25	1	16	28
2-5 Ft-ot kap:	35	10	34	15	20	37
5-10 Ft-ot kap:	10	7	23	42	16	19
10 Ft felett kap:	3	16	3	16	5	1

A készpénzben történő fizetésen kívül a következő módokon honorálták a falvak jegyzőiket.

Az egerszegi járásban:

Készpénz	71 falu
Készpénz + igás napszám	2 falu
Készpénz + gyalog napszám	5 falu
Készpénz + mindkét előbbi	9 falu
Igás napszám	2 falu
Gyalog napszám	6 falu
Mindkettő	3 falu
Ingyen szolgál	5 falu.

A Muraközben nem volt szokás a ledolgozás, helyette a falvak készpénz mellett fát, illetve szénát adtak jegyzőjüknek. A szántói járásban 25 helyen egyáltalán nem kapott fizetséget (grátis szolgá), a többi 57 faluban viszont mindenütt pénzt.

A lövői járásban a már korábban említett Deák Ferenc az általa ellátott 8 falu mindegyikétől gyalog napszámot kap, összesen 136 napot. Az ugyanezen járásban lévő Seregén József viszont mind a 10 falujában pénzt kért és kapott, összesen 28 Ft 50 krajcárt.

A tapolcai járásban 64 helyen készpénzben fizettek, 10 helyen a pénz mellé 1-2 szekér széna, vagy fa a járandóság. Monoszlón Takó János 67 Ft-ja mellé kapott még 6 köből gabonát és egy urna bort.

Tapolcán Sipos János fizetése 30 Ft + 2 szekér széna + 1 pár csizma évente.

Természetes, hogy a legmagasabb fizetés a jelentősebb mezővárosokban ütötte a nótárius markát.

Légrádon 84, Kanizsán 70, Perlakon 67, Csáktornyán 50, Keszthelyen 50, Sümegen 50, Egerszegzen 30, Tapolcán 30 Ft volt a fizetség.

A jegyző azonban nemcsak a kialakított bérét kapta, hanem a magánszemélyek számára kiállított minden iromány után külön pénzt is. 1827-ben egy testamentum, osztálylevél, inventárium, licitáció alkalmával 2 Ft volt a jegyző része. Ugyancsak pénz járt a különböző szerződések megszerkesztéséért, bizonyáglevelék kiállításáért.

Fizetésük a következő évtizedekben jelentősen megnőtt. Sümegen 1811-ben nemes és vitézlő Nagy Mihály 200 Ft fizetést + 20 Ft szálláspénzt + a segéd, vagy deák tartására újabb 50 Ft-ot, valamint 6 öl tűzifát kapott. Kanizsán 1827 előtt 200 Ft + szállás + tűzifa + gyertya +

elegendő papiros volt a javadalmazás. 1827-ben már 400 Ft, sőt a jegyző írnoka is kapott 200 Ft-ot.

1836-ban Csáktornya 300 Ft-ot adott nótáriusának. Ugyanekkor a bíró csak 100 Ft-ot kapott, ugyanannyit, mint az „éjjeli vigyázó”. A toronyóra felhúzója 37 Ft-os fizetéssel szerepelt. A város kasszájából 500 kemény forintot fizettek ki: „némi jutalom fejében a város dolgainak felsőbb helyen történő előmozdításáért”.

Mint a bevezetőben idézett 1806-os megyei rendeletről kitűnik, a vármegye a jegyző egyik alapvető feladatának tekintette a „T. N. Vármegye Rendeléseinek az úgy nevezett Currenseknek, igazgató Tiszt Urak által a’ községhez küldendő parancsolatoknak” elolvasását, közhírré tételét.

A török, majd az azt követő függetlenségi háborúk során szétzilálódott állami és vármegyei közigazgatás az 1720-as, 1730-as évekre ismét megszilárdult. A kor állama pedig igyekszik az élet szinte minden területét szabályozni. Ezen szabályozások, parancsok, hírek ismertetése a jegyző feladata.

Lássunk néhány példát ezen szabályokra.

1741 telén Egerszegen szörnyű tűzvész pusztított. Erre a vármegye a következő rendeletet adta ki: „most Egerszeg mezővárosban történt tűzbéli esetre nézve, hogy inkább más kárán, mintsem magunként tanuljunk, azt végeztük és el is rendeltük, hogy már ennek utána Szt Mihály naptul fogva Szt György napig nyolcz óraker, Szt György nap után pedig Szt Mihály napig kilenc óraker a’ nép csöndes le Takarulására az öreg harang minden este meg kongattassék, annak kondulására minden Gazda Asszony és Szolgáló a Tüzet, ha már arra nagy szüksége nincsen bé takargya a cselédes gazda pedig egész háza népével térden állva Isten szent neve dicsőségére leg alább két miatyánkot és annyi üdvözetet elmondani ne resteljék.”

Vagy 1752-ben: „Feles panasz van, hogy az Farkasok igen szaporodnak és nem kevés károkat okoznak, ezért az egyik helység a másikával egyet értvén kimenyenek és vadásszák, üldözzék az mint lehet”

Vagy 1775 áprilisában: „Az Bakterokról. Az T. N. Vármegyének rendelete szerint már sok helységekből bakterokat tartanak, de mivel egynéhány helységekből voltak nálam a’ végett, hogy éjjel minémüképpen az rendelt Bakterek kiáltsák, nem tudják, azon okból minémüképp kiálthatnak ezen Currensekben foglaltatni kívántam az mely helyiségeknek tetszik, ezen megírt mód szerint óránként kiálthatnak, mindazonáltal senki nem erőltetik, csak az helységebéliiek szorgalmatoskodjanak, hogy amely helységnek még bakterja nincsen, rendeljenek, s úgy az elrendelt bakter szorgalmatosan kötelességében eljárjon és óránként a helységben vigyázzon, és Hány óra? kiáltsa, úgy mint: elsőben:

*Hallja minden háznak ura, nyolcat ütött már az óra
Isten segédünk az jóra, a nap elment nyugovóra.
Az mi éltünk is oly módon siet a nyugodalomra,
Üdvösséghezó álomra, minden hallja, nyolc az óra.*

*Hallja minden háznak ura, már kilencet ütött az óra,
Minden vigyázzon házára, cselédjére, gyertyájára,
Hogy tűz ne legyen kárunkra, melytül mentsen Egék Ura,
Kilencet ütött az óra.*

*Hallja minden háznak ura, már tizet ütött az óra,
Vigyázz ember ezen szóra, elmegy a nyugodalomba.
De nincs írva homlokodra, miként verradsz föl holnapra,
Örömré lesz-e vagy búra, imádkozzál, tíz az óra.*

*Hallja minden háznak ura, már tizenegyet ütött az óra,
ideje menni álomra, gazda a szolgálójára, gazdaasszony
szolgálójára ne pöröljön, mert munkára nincsen üdö,
de álomra, tizenegyet ütött már az óra*

*Éjfél után ütött egyet, egy nappal értünk már többet,
az Úr várja térsünket, azér nyújtja életünket.
Hogy hagyjuk el bűneinket, jobbítsuk meg életünket.
Adjuk néki szíveinket, éjfél után ütött egyet.*

*Éjfél után óra kettő, dicsértessék a Teremtő,
Mint strázsál városőrző, ha Isten mihozzánk nem jó,
Erős bástya sem lesz mentő, ha az Úr nem lesz őriző,
Éjfél után óra kettő.*

*Már most az óra is három, hogy többet üssön, igen várom,
Ha alusztok is, azt sem bánom,
Én pedig a várost járom, hogy nem aluszom én károm,
Szemem majd én is bezárom, már most az óra is három.*

*Négy az óra, fölkelhettek, álomból fölserkenjete,
kokasszóra ébredjete, az Úristent dicsérjéte,
Szűz Máriát is kérjéte, őrző angyal és a szentek
segítők legyenek néktek, munkátokhoz úgy kezdjete,
áldott így léssen éltete, négy az óra, fölkelhettek.*

Befejezésül összefoglalva a mondottakat: a falujegyzős intézmény a parasztközösségek és a felvilágosult abszolutizmus érdekeinek találkozásának eredményeként jött létre a feudális kor utolsó évtizedeiben. A jegyző, faluja sajátos hatáskörű tisztviselője volt, aki ellátta az írásbeliséget, a közigazgatási, adózási, gazdasági stb. ügyekben, de egyben a közösség érdekében is. A világi értelmiség népes alsó rétegét képezte.

Kapiller Imre

Lendvavidék néprajzi kutatása

Az I. világháborúig Hetes egyike volt a Dunántúl legarchaikusabb néprajzi csoportjainak. Kialakulásában Göcsej és az Őrség, valamint a szomszédos, horvátok és szlovének lakta falvak játszottak szerepet. Kiterjedését legnevesebb kutatói: Bellosics Bálint, Gönczi Ferenc és Szentmihályi Imre nem határozták meg egyértelműen.

Trianon következtében e kis magyar népcsoport túlnyomó része a Szerb–Horvát–Szlovén királysághoz, majd Jugoszláviához került, ahol keserves sors várt a magyarságra. Súlyosbította helyzetüket, hogy a volt Esterházy birtok felosztásakor a zömmel kis- és törpebirtokos magyar parasztok nem kaptak földet, hat magyarlakta falu melletti egykori urasági majorba pedig több mint kétszáz tengeremléki horvát és szlovén családot telepítettek. Ezért a túlnépesedett magyar falvakból egyre többen kivándoroltak vagy évtizedekre tengerentúli vendégmunkára szegődtek.

Csak az 1963., majd az 1974. évi új alkotmány hozott kedvezőbb változást az itteni magyarok számára. A vegyes nemzetiségű települések iskoláiban bevezették a kétnyelvű oktatást és a lakosság újra felvehette a kapcsolatot a Zalában maradt rokonokkal. Végre megjelenhettek magyar nyelvű sajtótermékek is.

Az 1975-ben létrejött Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Érdekközösség és a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet támogatásával sorra alakultak a falusi művelődési csoportok, színdarabokat adtak elő, ének- és citerazenekarok, népi tánccsoporthoz szerveződtek, hímző szakkörök jöttek létre. Elkezdték feleleveníteni a régi népszokásokat is. Mindehhez azonban szükségük volt az anyaország szakembereinek segítségére, amit folyamatosan meg is kaptak. 1975 táján már a helyi sajtó is e csoportok sikeres működéséről számolhatott be.